

РЕГИОНАЛНА ДЕМОГРАФИЯ

Население, Том 38, Книжка 2, 2020, 257-280
ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online)
<http://nasselenie-review.org>; e-mail: nasselenie_review@abv.bg

ОБЩИ И РЕГИОНАЛНИ АСПЕКТИ НА ЗАСТАРЯВАНЕТО НА ТРУДОВИТЕ РЕСУРСИ В БЪЛГАРИЯ

Николай ЦЕКОВ

*Институт за изследване на населението и човека,
Департамент Демография
Българска академия на науките*

БЪЛГАРИЯ, гр. София 1113, ул. „Акад. Георги Бончев“, бл. 6
nicktsekov@gmail.com

Резюме: Ускорените темпове на демографскостареене на населението на България, макар и с известно отлагане (лаг) във времето, неминуемо рефлектират и върху застаряването на трудовите ресурси на страната. Този негативен процес има пряко отражение върху нарастването на дисбаланса между предлагането и търсенето на работна сила, върху производителността на труда и не на последно място върху надеждността на българската икономика като място за правене на нови инвестиции. Несъмнено подобно развитие има пряка връзка с две ярки тенденции в динамиката на населението в трудоспособна възраст и работната сила в страната, наблюдавани от началото на 21-ви век – непрекъснатото увеличаване на дела на заетото икономически активно население на фона на постоянното снижение на коефициента на заместване на излизащите от активна възраст хора от групата на хората между 60 и 64 г. със навлизащи на пазара на труда млади генерации на възраст от 15 до 19 г. включително. Предмет на настоящия анализ са общите и регионалните проявления на демографското остаряване на населението и трудовите ресурси в България. Потърсени са пространствени връзки и зависимости между индикаторите за разглеждания процес на национално и регионално равнище (по общини) за периода 2001-2018 г.

Ключови думи: активно население; степен на заместване на поколенията в трудоспособна възраст; трудова депопулация; пространствена диференциация в разпределението и заместването на трудовите ресурси.

Статията да се цитира по следния начин:

Цекков, Н. (2020). Общи и регионални аспекти на застаряването на трудовите ресурси в България. *Население*, Том 38, Кн. 2, 257-280. ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online).

© Н. Цекков, 2020

Статията е постъпила през м. май 2020

Приета за публикуване през м. юли 2020

Публикувана онлайн през м. септември 2020

Авторът е прочел и одобрил окончателния вариант на ръкописа.

REGIONAL DEMOGRAPHY

Nasselenie Review, Volume 38, Number 2, 2020, 257-280
ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online)
<http://nasselenie-review.org>; e-mail: nasselenie_review@abv.bg

COMMON AND REGIONAL ASPECTS OF THE AGEING OF BULGARIAN LABOUR FORCE

Nikolay TSEKOV

*Institute for Population and Human Studies, Department of
Demography, Bulgarian Academy of Sciences*

BULGARIA, Sofia 1113, Akad. G. Bonchev St, bl. 6
nicktsekov@gmail.com

Abstract: *The accelerated rates of demographic aging of the population of Bulgaria, although with some delay, inevitably affect the aging of the country's labor resources. This negative process has a direct impact on the growing imbalance between labor supply and demand, on labor productivity, and last but not least on the reliability of the Bulgarian economy as a place to make new investments. Undoubtedly, such developments are directly related to two striking trends in the dynamics of the active population and the labor force in the country, observed since the beginning of the 21st century - the continuous increase in the share of the economically active population employed against the background of the constant decrease of the coefficient, showing the degree of Replacement of people aged 60-64 from the active age group of young people aged 15-19. The subject of this study is the regional manifestations of this phenomenon as part of the picture of the demographic aging of the population and labor resources in Bulgaria. Spatial links and dependencies between the indicators of aging have been considered at the level of 265 Bulgarian municipalities for the period 2001-2018.*

Keywords: active population; rate of replacement of labor force; labor depopulation, spatial differentiation in the distribution and replacement of active population.

This article can be cited as follows:

Tsekov, N. (2020). Obshti i regionalni aspekti na zastaryavaneto na trudovite resursi v Bulgaria. [Common and Regional Aspects of the Ageing of Bulgarian Labour Force], *Nasselenie Review*, Volume 38, Number 2, 257-280. ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online). (in Bulgarian)

© N. Tsekov, 2020

Submitted – May 2020

Revised – July 2020

Published – September 2020

The author has read and approved the final manuscript.

ВЪВЕДЕНИЕ

Застаряването на населението и трудовите ресурси е световен феномен, чието проявление в България се отличава със значително по-интензивни темпове в сравнение с повечето развити страни. Заедно с нарастващия в абсолютно и относително изражение негативен естествен прираст и осезаемите по размер емиграционни потоци демографското остаряване играе ключова роля в намаляването на броя на населението в трудоспособна възраст и на заетите в икономиката. Основната последица от стареенето на населението за икономиката и благосъстоянието на нацията е, че все по-малко заети в производството трябва да осигуряват средства за все повече излезли от икономически активна възраст хора, които са и най-честите ползватели на медицински и дългосрочни социални грижи. Единственият положителен резултат от задълбочаването на описаните взаимовръзки е фактът, че обусловената от тях научна тематика заема все по-значимо място в изследванията, посветени на влиянието на последиците от демографската криза в България върху перспективите за развитие на страната в краткосрочен и дългосрочен план^{1,2}.

ИЗМЕНЕНИЯ В БРОЯ НА НАСЕЛЕНИЕТО В ТРУДОСПОСОБНА ВЪЗРАСТ В ТЕРИТОРИАЛЕН АСПЕКТ И ПО МЕСТОЖИВЕЕНЕ

Темповете на увеличение или намаление на броя на цялото и на населението в трудоспособна възраст през достатъчно представителен като времетраене период дават обща представа не само за демографската ситуация в страната и за отделните ѝ региони, но и определят до известна степен очакванията за нейното изменение, в частност по отношение на промените в тенденции към стареене/подмладяване на населението и трудовите ресурси. През периода 2001-2018 г. цялото население ежегодно е намалявало с 0.71 %, докато темпът на съкращаване на населението в трудоспособна възраст по-малък – с 0.63 % средногодишно. За градското население тези показатели са съответно 0.34 % и 0.67 %, а за селското – 1.63 % и 0.97 %. Тези данни показват наличието на значителни разлики в депопулационната динамика преди всичко по признака „местожителство“. Така например селските селища за изследвания период са се обезлюдявали със средногодишен темп, превишаващ близо 5 пъти скоростта на депопулация на градското население³. На този фон съкращаването на броя на населението в трудоспособна възраст в селата е значително по-умерено, като

¹ Борисова-Маринова, Кр. (2007). Остаряване на населението. Изд. „М. Дринов“, С., 2007, с. 15-19.

² Rosch, K. The Innovative Capacity of an Aging Workforce. Rainer Hampp Verlag. München, 2011, pp. 5-12.

³ В настоящата публикация термините „обезлюдяване“ и „депопулация“ се използват като синоними. Необходимо е да се отбележи обаче, че редица демографи, например известния френски изследовател Жерар-Франсоа Дюмон, влагат различаващи се едно от друго значения в двата термина – виж: Дюмон, Ж.-Фр. (2019). Европейски съюз – депопулация или обезлюдяване? - <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-02293641/document>

средногодишният темп на депопулация в случая превишава показателя за градските жители с $\frac{1}{2}$. В регионален аспект през периода 2001-2018 г. в 214 общини (81 % от общо 265-те общини в страната) динамиката в броя на активното им население е по-благоприятна с оглед на демографската ситуация в сравнение с тази за броя на цялото население. В останалите 51 общини тенденцията е точно обратната – вж. фиг. 1.

Нарастване на цялото население през изследвания период е регистрирано в едва 9 общини, а увеличение на броя на населението в трудоспособна възраст факт в 26 общини. Увеличение и на цялото, и на населението в трудоспособна възраст се наблюдава само в 8 общини – градските общини с центрове София, Пловдив, и Варна, в гравитиращите към Бургас или Варна общини Приморско, Несебър, Аксаково и Аврен, в съседната на столицата силно индустриализирана община Божурище и в шуменската Каолиново със значителна неселскостопанска заетост на местното етнически смесено население. Дори бегъл поглед върху картосхемата на фиг. 1 дава ясна представа, че депопулацията е основната тенденция в развитието на демографската ситуация и сред цялото, и сред населението в трудоспособна възраст над 90 % от общините през първите две десетилетия на настоящия век. Средногодишните темпове на намаление на населението варират между 1 и 2 процента спрямо цялото и населението в трудоспособна възраст. Териториалното разгръщане на обезлюдяването е тясно обвързано с процеса на демографско стареене на местното население и трудови ресурси. По правило общините с най-високи темпове на свиване на броя на цялото и населението в трудоспособна възраст са с най-застаряло население и с най-висок дял на хората на възраст 65 и повече години. Резултатите от направеното в настоящото изследване сравнение между темповете на депопулация в 263 общини, съществували и през 2001 г., и през 2018 г., от една страна, и измененията във величините на дяловете на населението им в надтрудоспособна възраст между началото и края на изследвания период, от друга, водят до извода за наличие на много силна права корелационна връзка между факторния признак (динамиката в броя на населението) и резултативния признак (промяната в дяловете на отделните възрастови групи). Коефициентът на Пийърсън за посочената взаимовръзка е много висок - 0.795. Зависимостта между разрастването на регионалните проявления на обезлюдяването, измерени чрез средногодишните темпове на депопулация на общините, от една страна, и увеличаването на дела на хората в надтрудоспособна възраст, от друга, може да се опише и чрез коефициента на детерминация. В случая стойността му се равнява на 63.2 %, което означава, че близо две трети от дисперсията възменията на величините на дяловете на населението в надтрудоспособна възраст през периода 2001-2018 г. по териториални редове се обяснява от дисперсията на средногодишните темпове на намаление/увеличение на населението по общини⁴. Най-ярките примери в

⁴ Необходимо е да се отбележи, че според трудовото законодателство през 2001 г. като население в надтрудоспособна възраст са определяни хората на възраст 61 г. за мъжете и 56 г. за жените. През 2018 тези възрасти са променени съответно на 64 години за мъжете и 61 г. за жените: <http://trudipravo.bg/index.php/znanie-za-vas/1053-tablitzi-za-usloviyata-za-pridobivane-pravo-na-pensiya-za-osiguriteln-stazh-i-vazrast> - посетена на 02.05.2020 г.